

תורת אביגדור

הגאון ר' אביגדור מילר זצ"ל

פרשת שופטים - אלול

עבודת אלול - בהישג ידנו

תוכן עניינים

הקדמה - תשובה - משימה קשה או קלה? - 1 | שבוע ראשון - לשתוק - 4 | שבוע שני - לחייך - 6 |
שבוע שלישי - לחשוב - 8 | שבוע רביעי - לפחד - 11 | סוף דבר - 13

תפקיד גדול

יתכן ודי במילים אלו להוציא לכם את האוויר מהמפרשים. אתם סברתם לתומכם שכל מה שנדרש מכם זה לבקש סליחה מה' ולחשוב על כמה קבלות טובות, וכעת אתם שומעים שעליכם לשנות את הכיוון שלכם בחיים. במקום להיות יהודי שומר תורה ומצוות טוב יותר, מדברים איתנו כאן על "שזבו אָל ה'" - לפתוח במסע ולצאת לדרך חדשה, דרך המובילה אל ה'. זה נשמע כמו עבודה גדולה ביותר. זו מחשבה מרצינה.

אבל כאן מגיעה התורה ומלמדת אותנו שהדבר אינו כן. הבה נשמע כיצד מתארת התורה את מצות התשובה (דברים ל, יא-יד): "כִּי הַמִּצְוָה הַזֹּאת" - מצות התשובה. "אֲנֹכִי אֲנֹכִי מִצְוָה הַיּוֹם, לֹא נִפְלְאת הוּא מִמֶּנּוּ וְלֹא רָחֳקָה הוּא" - זה לא דבר קשה. "לֹא בְשִׁמְיֵם הוּא יֵאמָר מִי יַעֲלֶה לָנוּ הַשְּׁמִימָה וְיִקְחֶהָ לָנוּ וְנִשְׁמַעְנֵה אֹתָהּ וְנַעֲשֶׂנָה וְלֹא מֵעֵבֶר לָיִם הוּא יֵאמָר מִי יַעֲבֹר לָנוּ אֶל עֵבֶר הַיָּם וְיִקְחֶהָ לָנוּ וְנִשְׁמַעְנֵה אֹתָהּ וְנַעֲשֶׂנָה" - לא צריך ללכת רחוק. "כִּי קָרוֹב אֵלֶיךָ הַדָּבָר מֵאֵד בְּפִיךָ וּבְלִבְכֶם לַעֲשׂוֹתוֹ" - זה נמצא קרוב אלינו - הפעולה הנדרשת היא בפינו, וגם בלבנו - כלומר בשכלנו.

לברוח מן האש

אלא שעלינו להקדים ולומר שזה לא תמיד כך, כי תלוי במי מדובר. אצל המון העם בימינו, לדוגמא, ישנם תחומים רבים שבהם אכן נדרש מאנשים לערוך שינוי דרסטי באורח החיים שלהם. יש והאדם מוכרח להקריב את השאיפות שלו, את הקריירה שלו, כדי לשוב בתשובה. יתכן והוא יאלץ לוותר על המשרה שלו, על הפרנסה,

הקדמה - תשובה - משימה קשה או קלה?

תשובה מסוג חדש

חודש אלול בפתח, וכולם כבר מדברים על תשובה, כך שעצם ההימצאות ברחוב היהודי - וכוונתי לרחוב יהודי אמיתי, כזה שיש בו בני תורה - כבר גורם לנו להבין שהגיע הזמן להתחיל לעבוד. האווירה בעצמה גורמת לנו להרגיש שאי אפשר לדחות את זה יותר! נמצא שעכשיו זה הזמן המתאים ביותר ללמוד את הנושא של תשובה אל ה'.

הנקודה הראשונה שעלינו להבהיר לעצמנו בעוסקנו בענין התשובה היא, שבניגוד לטעות הרווחת, המושג 'תשובה' אינו מתייחס רק לתיקון העוולות שעשינו. לא ולא; המובן הזה של 'תשובה' הוא חלקי מדי, וגם נוגע רק בחלק החיצוני של המושג תשובה. אני לא אומר שזה לא שווה כלום - אדרבה, זה דבר חשוב מאוד, אבל תשובה אמיתית היא "שזבו אָל ה'". "אָל ה'" פירושו שאנחנו מנסים להתחיל ללכת בדרך המובילה אל ה'.

זה לא רק שאנחנו שבים בתשובה על מעשים שעשינו שלא כדוין, אלא הפירוש האמיתי הוא לשוב אל ה' בכך שאנחנו קונים מעלות, השקפות והנהגות שמעולם לא היו חלק מעבודתנו. כלומר - להשתנות! זוהי למעשה ההגדרה של תשובה - להשתנות. 'תשובה' פירושה שהחיים לא רק עוברים עלינו בלימוד תורה וקיום מצוות, אלא שאנחנו מתקרבים אל ה' באופן פעיל. כלומר, חיים מסוג שונה לחלוטין.

כאן שורפים אהבה - מאירים את העולם

אלול תשפ"ד

פעם סיפרה לי אשה בסוד שהרווק הגוי שמתגורר בבית לידם משוחח אתה כל יום, ונוצרת ביניהם אוירה נעימה. הוריתי לה מיד: "תעזבי הכל ותעלי על הטיסה הראשונה לפלורידה, ואל תחזרי לכאן יותר. שבעלך ישאר כאן ויסדר את כל מה שדרוש סידור, ואחר כך שהוא יצטרף אליך שם בפלורידה. דעי לך שאם לא תעשי כן, את נמצאת בסכנה גדולה!"

איך היית מגיב אילו היית מקבל שיחת טלפון ממאפיונר: "היום בלילה אני מגיע אליך הביתה כדי לטפל בך. אתה לא שילמת, ואתה תזכה לטיפול הולם. תתכונן למצוא את עצמך בתחתית האגם."

מה אתה מתכוון לעשות כעת, להמתין שהוא ידפוק אצלך בדלת? אתה תעלה על הטיסה הראשונה למקסיקו, גם אם לא תוכל לחזור לכאן לעולם.

עבירה היא גרועה פי כמה ממאפיונר!

תציל את נפשך

הרי שלפעמים אכן נדרש מהאדם לערוך שינויים דרסטיים בחייו. ואם זה נדרש - אנחנו עושים את זה! כיהודים הנאמנים לה' ולתורתו, אנחנו מוכנים לעשות כל שיידרש - גם דברים קיצוניים - על מנת להציל את עצמנו. גם אם ניאלץ להפוך לפליטים. פליט משאיר את הכל מאחור - אפילו את בגדיו, ובורח מהבית באמצע הלילה. הוא מתרחק ככל יכולתו מביתו, שם קיימת סכנה, והוא מקבל החלטה ברורה: "לעולם לא אתקרב יותר למקום המסוכן ההוא. אני לא רוצה לפגוש שום מאפיונר! אם אשוב לשם, זה הסוף שלי!"

האדם צריך לעשות כל שלאל ידו כדי להציל את עצמו! ואכן, יש עבירות שדורשות מהאדם לבצע שינויים דרסטיים בחייו - ובוודאי שכך עליו לעשות. ואסור לו להתמהמה, כי אם הוא יצליח להציל את חייו, אם יש לו אפשרות להינצל ולהשיג משהו בחייו, הוא מחויב לעשות כן. שווה לעשות כל דבר כדי להציל את שארית חייו, את השנים שעוד נותרו לך לחיות. יש אנשים זקנים שעוברים למדינה אחרת כדי לחיות עוד כמה שנים, ובוודאי שיש להם לעשות כן כדי להציל את נשמתם.

תשובתם של צדיקים

אבל כעת אנחנו לא הולכים לדבר על שינויים דרסטיים, ולעסוק באנשים שטובעים בעבירות חמורות, הזקוקים לתשובה מהסוג הזה. נתבונן נא: משה רבינו עומד ומצווה את עם ישראל אודות מצות התשובה; הוא מזהיר אותם ודוחק בהם לשוב אל ה' - על מה מדובר כאן? על איזו

ולהפוך לקבצן. לפעמים יש אפילו צורך לעקור למדינה אחרת על מנת להציל את הנשמה. ולמה לא לעשות כך? האם איננו מוצאים בני אדם שעוברים למקום אחר כדי להציל את בריאותם? אם יאמרו לאדם שאם הוא רוצה להבריא עליו לעזוב את מקום מגוריו שיש בו אקלים שאינו בריא עבורו, ולעבור למקום בעל אקלים מסוג שונה - הוא יעשה זאת, גם אם משמעות הדבר היא לעזוב את החברים, את המשפחה, את מקום העבודה - כי מה לא עושים כדי להציל את החיים? הוא יהיה מוכן אפילו לעבור לקצה השני של כדור הארץ, כי הוא מבין שזה משתלם לו.

הכרתי מקרה שבו היה זוג עם ילד חולה, ומשום מה, רופא אחד אמר להם שהילד זקוק לאקלים השורר בדרום איטליה. מדובר בסיפור שאירע לפני שנים רבות, לפני כששים שנה. מה אתם חושבים שהם עשו? הם עברו לדרום איטליה כמובן. הוא היה בן יחיד. הם לא יכלו לאפשר לו למות, אז הם עברו לדרום איטליה. מדובר בשינוי משמעותי ביותר! היה עליהם למצוא בית חדש, עבודה חדשה. אבל הם עקרו לשם על מנת להציל את חיי הילד!

צריך להבין שחטא הוא גרוע פי אלף מכל מחלה. "הוי בורח מן העבירה כבורח מן האש". כל מה שמריח כמו עבירה - צריך לברוח מזה כמו מאש. עבירה היא דבר מסוכן ביותר, וכשיש סכנה - בורחים. אז אם יש מישהו שגר באיזו עיירה מרוחקת, והוא רואה כיצד בנו הולך ומידרדר מבחינה רוחנית, יש לזה פתרון אחד בלבד: לעזוב הכל, ולחזור לברוקלין. אין ברירה אחרת! אסור לך להעמיד את בנך בסכנת חיים! חיים רק פעם אחת! ואנחנו רואים כל הזמן כיצד יהודים הולכים לאיבוד! הם הולכים לאיבוד בגלל שלא ברחו מן העבירה.

תציל את עצמך

התקשר אלי מאיזה מקום מרוחק יהודי שומר תורה, נשוי, וסיפר לי וסיפר לי שבמקום עבודתו ישנה אישה צעירה אשר מנסה להתיידד עמו. כעת הוא עומד נבוך - מה עליו לעשות?

"עזוב מיד את העבודה! אל תופיע שם אפילו פעם אחת נוספת!" אמרתי לו.

הוא המהם והיסס: "לקח לי שלוש שנים להשיג את המשרה הזו, והמשכורת פה טובה".

"זה לא משנה! אתה נמצא כעת בסכנה גדולה! אל תתעסק עם משהו שהוא גרוע יותר מן המוות!"

על דברים הנוגעים ליראי ה', המובחרים שבעם, ונדון בהזדמנויות שיש לכל אחד ואחד להתקרב לה', ולקיים "וְשׁוּבוּ אֵלַי ה'" - להתחיל ללכת בדרכי הגדלות, דרכי ההתקרבות אל השיי"ת.

הבחינות הקלות

הנה, התורה מעידה שתשובה מהסוג הזה אינה דבר קשה. "לֹא נִפְלְאָת הוּא מִמֶּנּוּ וְלֹא רָחֲקָה הוּא" - היא לא נמצאת במקום מרוחק. "וְלֹא מֵעֵבֶר לַיָּם הוּא" - לא צריך בשביל זה לנסוע רחוק ולוותר על מקום העבודה. "כִּי קָרוֹב אֵלַי הַדְּבָר מְאֹד". התשובה שעליה אנחנו מדברים היא הדרך הקלה אל התשובה.

אבל לפני שנעסוק במספר פרטים של הנושא הזה, כדאי לשים לב לנקודה חשובה הנוגעת להזדמנויות קלות. אם נתבונן כמה קל לנצל הזדמנויות קלות, נתחיל להבין את גודל האשמה התלויה במי שאינו עושה כן. עלי להקדיש כעת זמן כדי להסביר את הנושא הזה, כדי שתבינו כמה חמור הוא להתעלם מההזדמנויות שתכף נדון בהם, וכמה גדולה היא האשמה הנובעת דוקא מכך העובדה שהדבר קרוב אלינו כל כך.

כידוע, בציצית ישנם שני מיני חוטים - חוטי תכלת וחוטי לבן. בימים עברו יהודים תלו בבגדיהם חוטי תכלת, אבל הם היו מאוד יקרים, לעומת חוטי הלבן שלא היו יקרים.

הגמרא במסכת מנחות (מג, ב) אומרת כך: מה יקרה אם אדם נמנע מלהטיל חוטי תכלת בבגדו? ברור שזהו חטא, והוא יענש על כך. בתקופה שבה התכלת היתה מצויה, בוודאי שמי שנמנע מלקיים מצוה זו הוא חוטא. אבל מה נאמר על אדם שנמנע מלהטיל חוטי לבן? זה בוודאי חטא חמור בהרבה, וכלשון הגמרא: "גדול עונשו של לבן יותר מעונשו של תכלת".

בורות אינה ברכה

מדוע זה חמור יותר? כי חוטי הלבן הם מצויים וזולים יותר. **ועונשו של מי שמזניח דבר שקל לעשותו, גדול מעונשו של מי שמזניח דבר קשה יותר.** ככל שהדבר קל יותר עבור האדם, כך האחריות המוטלת עליו גדולה יותר. וכעת אנחנו מתחילים להבין כמה חמורים הם ההזדמנויות הקלות להתקדם ולצמוח.

משמעות הדבר היא, שהדברים שאותם נלמד עומדים להטיל עלינו אחריות. ומי שיחליט שהוא לא מעוניין לשמוע אותם, ויקום ברגע זה ויצא מהחדר - זה לא יעזור לו. לא ולא! כי הוא ישא באחריות על כך שהוא לא למד

סיטואציה? היה זה במדבר, שם כולם היו יהודים שומרי שבת. כולם שמרו על כשרות ועל טהרת המשפחה. אין ספק שאף אחד במדבר לא עבר שום עבירה שאחרים יכלו לשים לב אליה. זה בכלל לא היה בא בחשבון.

אפילו לפני מאה וחמישים שנה, בעיירה יהודית קטנה או בעיר יהודית גדולה - לדוגמה בוויילנא - בלתי אפשרי היה ליהודי להסתובב ברחוב ללא כובע לראשו. הוא לא היה שורד. כל יהודי הלך לבית הכנסת; לא היה יהודי שלא הניח תפילין. דרך החיים הציבורית בכלל ישראל היתה לקיים את כל התורה כולה. ובמדבר - בוודאי שכולם קיימו הכל. נשאלת אפוא השאלה - מה יש לדבר על תשובה, בזמן שכולם מושלמים?

והתשובה היא שבוודאי ובוודאי יש מה לדבר על התשובה. יש הרבה מה לדבר! כי הפירוש של 'תשובה' הוא שונה מכפי שתיארתם לעצמכם. קיום המצוות הוא המינימום הנדרש מיהודי. זה לא הופך אותך למשהו מיוחד; לא זהו ההישג הגדול שלך בחיים.

מעבר למינימום

הדבר דומה לאדם שיוצא לרחוב ערום, ועל ידו הולך אדם אחר שאינו לבוש דבר מלבד מכנסיים קצרים. האיש עם המכנסיים הקצרים מביט לעבר חבירו הערום, והוא מרגיש אדם מכובד ביותר. "תראו כמה אני איש חשוב! אני לבוש בבגדי יום טוב, בגדי מלכות". הוא לבוש רק מכנסיים קצרים, אבל הוא מסתכל על חבירו הערום ומדמיין לעצמו שהוא אדם מכובד.

אם אתה משווה את עצמך ליהודי שלא מקיים כלום, אזי אתה בהחלט עשוי לרמות את עצמך ולחשוב שאתה בסדר גמור, שהכל כשורה איתך. אבל באותם ימים, כולם היו לבושים במצוות. זה היה המינימום שבמינימום. כולם קיימו הכל. ועדיין, משה רבינו אומר להם שמוטלת עליהם תשובה רבה. כי מי שמקיים את הכל הוא באמת אדם טוב, אבל לא טוב מספיק. למעשה, זו רק ההתחלה. עדיין יש צורך בתשובה רבה.

כאן אנחנו מדברים לקהל של שומרי תורה ומצוות, אנשים שמקיימים את כל התורה. ואני מברך אתכם, צדיקים שכמותכם, שתהיו נכתבין ונחתמין לאלתר לחיים טובים ולשלום. כולכם יהודים שומרי תורה, ולכן אנחנו לא נדבר על העבירות שעליהם מדברים עם יהודים שאינם שומרי תורה. לא נעסוק במעשים שנתפסים חמורים אף בעיני המון העם, כאלו שכל אחד מבין שמי שעוסק בהם חייב לעבור שינוי דרסטי. אנחנו נדבר כעת

את השאלות הלא נכונות, הוא נשא באחריות למעשיו. הוא נידון למוות בגלל שהיה לו ללמוד.

למדנו מכאן יסוד גדול הנוגע לכל הדברים הקלים שאדם יכול לקיים ללא כל מאמץ. הוא לא יוכל לפטור את עצמו בטענת "לא ידעתי!" כי זה קל ללמוד! לא מבקשים ממך עכשיו ללמוד סוגיות חמורות של גמרא עם תוספות. מדובר פה ביסודות של חיים תקינים, התנהגות תקינה, דברים שקל ללמוד אותם. ובגלל שיש כל כך הרבה הזדמנויות ללמוד את היסודות הללו, הרי שמי שיזניח אותם, ישא במלוא האחריות לכך. אם יש שיחות כמו אלו שאתם שומעים כעת, שמהם אפשר ללמוד, אם יש ספרים שאותם אפשר ללמוד, אזי האדם ישא באחריות, כי היה לו ללמוד ולא למד. הבה לא נבזבז את ההזדמנות - אנחנו יושבים יחד, כבר כמעט ראש חודש אלול, אז נתחיל ללמוד אודות חלק מההזדמנויות הקלות הללו, שיעזרו לנו להתחיל במסע, בדרך התשובה אל ה'.

שבוע ראשון - לשתוק

מעלת השתיקה

ההזדמנות הקלה הראשונה לתשובה שבה נעסוק היא - לשמור על הפה סגור. שתיקה! לא רק שזה קל - הרי לא מבקשים ממך לעשות משהו - אלא שזהו גם הישג עצום, כי באמצעות השתיקה אנחנו מייצרים משהו חשוב. כך כותב הרמב"ם (פ"ב מהלכות דעות ה"ד): "לעולם ירבה אדם בשתיקה" - כלומר, אדם צריך "להרבות" - כלומר לייצר הרבה שתיקה. שמעתם? לא רק שאתה לא מדבר, אלא אתה מייצר משהו חשוב. השתיקה אינה רק 'העדר', אלא יש בה יצירה חיובית.

נתאר לעצמנו אדם שבבעלותו מפעל לייצור מברשות שיניים או חייט שתופר חליפות - מה שזה לא יהיה - ובכל יום אתה מייצר. עליך לשמור על חשבון: "כמה טובין ייצרתי היום?" "האם הייצור היום היה טוב יותר מאתמול?" "איזה שינוי אוכל לבצע מחר במפעל, שיוכל לעזור לי לייצר יותר מברשות שיניים?" כך זה בענין השתיקה; צריך לחשוב על הנושא הזה. "כמה שתיקה ייצרתי היום?" "מה אני יכול לשנות, אילו שינויים אני יכול לבצע ביום שלי מחר, כדי שהוא יהיה עוד יותר מוצלח מכפי שהוא היה היום?"

את מה שמוטל היה עליו ללמוד! האשמה תהיה תלויה בו. ואני אוכיח לכם את זה.

כולנו זוכרים כיצד התורה מספרת שכאשר אברהם אבינו הגיע לגרה, אבימלך שאל אותו אודות האשה שנמצאת עמו. הוא ראה אשה יפת מראה שמתלווה לאברהם, וזה הדבר הראשון שהוא שאל. אז אברהם ענה לו "אֶחָתִי הִוא" (בראשית כ, ב). ואבימלך לא התמהמה, אלא לקח את שרה תכף ומדי אל ארמונו. באותו הלילה, ה' נגלה אליו בחלום והזהיר אותו שהוא עומד להיהרג על כך שהוא לקח אשה נשואה מבעלה.

בבוקר הוא קרא לאברהם ותבע לדעת: "מדוע עשית את זה? למה הטעית אותי?" ואברהם ענה לו: "כשמגיע אורח לעיר, בני העיר צריכים לשאול אותו שאלה אחת: 'יש לך מקום לאכול? ומה עם מקום לישון?' אבל אתה לא שאלת אותי אף אחת מהשאלות האלה. אתה ביקשת לדעת 'מי האשה הזו שהולכת אתך? האם היא אחותך או אשתך?' ובכן, אם זה מה שאתה שואל, אני כבר מבין לבד שצריך להיזהר ממך. ולכן מיד אמרתי 'יֵק אֵין יִרְאַת אֱלֹקִים בְּמָקוֹם הַזֶּה וְהִרְגִנִי עַל דְּבַר אֲנִשְׁתִּי' - ועלי להגן על חיי". אברהם נאלץ להטעות את אבימלך כפעולה של הגנה עצמית. הוא לא יכול היה לענות 'אשתי', כי הוא חשש שאבימלך עלול להרוג אותו על מנת לקחת את שרה.

היה לו ללמוד

וכאן נשאלת השאלה: ובכל זאת, מדוע הגיע לאבימלך גזר דין מוות? הלא אברהם הטעה אותו. נכון שהוא לא שאל את השאלה הנכונה, אבל סוף סוף הוא היה חף מפשע. הוא היה סבור שהוא לוקח אשה פנויה.

עונה על כך הגמרא (בבא קמא צב, א), שאבימלך נושא באחריות למעשיו משום שהוא מעולם לא למד כיצד מתנהגים. הוא מעולם לא השקיע את הזמן ואת הכוחות לחנך את עצמו למידות טובות, ובכך הוא אילץ את אברהם להטעות אותו. הוא עמד למות משום "שהיה לו ללמוד ולא למד" - מצופה היה ממנו ללמוד התנהגות נכונה מהי, והוא לא עשה כך.

מכאן לומדת הגמרא שבן נח נהרג על כך שהיה לו ללמוד ולא למד. אילו אבימלך היה הולך לשמוע את אברהם - אברהם דיבר כל הזמן, והיו לו אלפי תלמידים (עי' רמב"ם פ"א מהלכות עבודת כוכבים ה"ג) - הוא היה לומד כיצד יש להתייחס לאורח שבא לעיר, ואילו שאלות יש לשאול אותו. ומכיון שהוא לא טרח ללמוד, ולכן שאל

הייתם מרבים לדבר? מי שיש לו אפילו מעט שכל, לא היה אומר מילה!

נניח ואתה פוגש אדמו"ר גדול - כשאתה עומד שם, אל תפתח את הפה. אל תשאל מישוהו: "מה השעה?", וגם אם מישוהו ניגש אליך ושואל אותך שאלה, אל תפתח את הפה. אל תענה לו. תשתוק! ולא רק בגלל שאתה עלול להחמיץ מילים יקרות שהגדול הזה עשוי לומר; גם אם הוא לא אומר מילה, לא מדברים בנוכחותו של מי שגדול ממך.

הרגשה חושית

זהו מה שאומר לנו שלמה המלך. כל יהודי, ולא משנה מהי מידת האדיקות שלו, חייב לקנות הרגשה, תפיסה חושית, שהוא עומד לפני ה' - תפיסה שהיא כל כך אמיתית, עד שהיא גורמת לו לשתוק.

כמובן שזה לא דבר שקורה ביום אחד. זה דורש התרגלות - אבל זה לא קשה. ניקח לדוגמה יהודי פשוט שמעולם לא השקיע בנושאים האלה, והוא לא ממש מרגיש את נוכחות ה'. אבל הוא רוצה, הוא שואף להיות מאמין. כמובן שהוא לא יודה שהוא לא מאמין, אבל לפחות הוא יודה שהוא לא מרגיש תמיד את נוכחות השי"ת. ובכן, כל פעם שהוא עומד לפתוח את הפה, עליו להזכיר לעצמו "פִּי הָאֱלֹקִים בְּשִׁמְיָם וְאִתָּהּ עַל הָאָרֶץ עַל כֵּן יִהְיֶה דְבָרֶיךָ מְעֻטָּים - ה' מקשיב לי, ולכן עלי למעט בדיבור". וכך, לאט לאט, הוא משריש בנפשו את ההכרה הברורה בקדוש ברוך הוא.

זהו קרוב אליך! זה עולה לך כסף לשמור על הפה סגור? "פִּי קְרוֹב אֵלַיךָ הַדְּבָר מְאֹד" - כמה זה קרוב, כמה זה קל. אילו היית צריך לצאת לרחוב בעיצומה של סופת גשמים על מנת לרכוש משהו כדי לקיים מצוה, ולא ביצעת את זה - אז למרות שזה לא בסדר, אבל לפחות יש לך איזה תירוץ. אולי זה לא התירוץ המוצלח ביותר, אבל זה משהו. אולם כעת אנחנו מדברים על נושא שלא נדרש עבורו שום מאמץ, ולכן אין תירוץ; לא עולה שום כסף לשמור על הפה סגור.

לסגור את השיבר

הבה נתחיל לתרגל את זה. אלול מגיע, ויש לנו ארבעה שבועות לנצל את ההזדמנות לשוב בתשובה אמיתית, לשוב אל ה'. אז הבה נקדיש את השבוע הראשון של אלול עבור הנושא הזה: "בשבוע הראשון של אלול, אני אתרגל לא לדבר, בגלל שאני עומד לפני האלקים".

זהו צעד גדול לקראת הדרך של "וְשָׁבוּ אֶל ה'", כי שתיקה נחשבת עבודת ה'. כך מלמד אותנו דוד המלך ע"ה: "לֵךְ דְּמִיָּה תְהַלֵּךְ" (תהילים סה, ב) - ככל שאני מרבה לשתוק, כך אני משבח אותך יותר. זהו רעיון מעניין, כי אנחנו תמיד חשבנו שמזמורי ה"הללויה" וכן הברכות - הם ההלל לה'. אשרי, הודו, מודים - ככה מהללים אותו. וכעת מלמדים אותנו שהדרך להלל את ה' היא באמצעות שתיקה; דרך החיים האמיתית שבה משבחים את ה' היא לייצר שתיקה. ודבר כזה דורש הסבר טוב.

לפני האלקים

ובכן, את מי נאה לשאול את השאלה הזו יותר מאשר החכם מכל אדם? שלמה המלך מסביר לנו את העניין בספר קהלת (ה, א): "אַל תְּבַהֵל עַל פִּיךָ, וְלִבְךָ אַל יִמְהַר לְהוֹצִיא דְבָר לְפָנֵי הָאֱלֹקִים". מילים אלו, "לפני האלקים" הם חשובים עד מאוד, וזה מה שאנחנו מחפשים. אומר לנו שלמה המלך: מדוע לא למהר לפתוח את הפה? כי אתה עומד לפני האלקים.

מה זה אומר? אתה עומד בבית המקדש? בבית הכנסת? נכון, בבית הכנסת בוודאי שלא מדברים, אבל במקרה דנן, המילים "לפני האלקים" אינן מתייחסות לבית הכנסת דוקא, אלא הכוונה היא לכל מקום שבו אתה עומד. מה הפירוש? הפירוש הוא, שבכל מקום שבו אנחנו נמצאים, "פִּי הָאֱלֹקִים בְּשִׁמְיָם וְאִתָּהּ עַל הָאָרֶץ עַל כֵּן יִהְיֶה דְבָרֶיךָ מְעֻטָּים". לכן צריך לא לדבר מדי הרבה.

מישהו נמצא כאן

בואו נבין את זה. כשאתה יושב עם בני משפחתך על יד השולחן, או מדבר עם חבר ברחובה של עיר, הקב"ה נמצא כאן. אתה שומע? בכל פעם שאתה פותח את הפה, צריך לזכור שאתה מדברים בנוכחותו של השי"ת, והכלל הוא: "חכם אינו מדבר בפני מי שהוא גדול ממנו" (אבות ה, ז). יש אנשים שלא מכירים את הכלל הזה. אם אתה נמצא בנוכחותו של אדם חשוב, תשתוק! יש פה מישהו, אדם חשוב מאוד, אז תשתוק! מי שפותח את פיו ומאפשר למילים לזרום משם בחופשיות, פירושו של דבר הוא שהוא לא מרגיש שיש פה מישהו!

נניח והייתם עומדים במחיצתו של נשיא ארה"ב. אמנם כיום לא מדובר באדם חשוב כל כך, אבל בכל זאת לא הייתם מדברים מדי הרבה בנוכחותו. בוודאי שלא הייתם יורים צרורות של מילים. ואם, להבדיל אלף הבדלות, הייתם עומדים ומדברים עם גדולי הדור הישישיים, האם

זוהי גדלות! אתה גדול הרבה יותר מהמלאכים! ואתה מקיים את ה'מוטו' הגדול של שיחתנו היום - אתה מקיים "וְשׁוּבוּ אֵלַי".

שבוע שני - לחיך

עוד דרך קלה

לאחר שתרגלתם את הנושא הקודם במשך שבוע - לדוגמה מהשבת הקרובה ועד לשבת הבאה; שמרתם על הפה סגור בכל הזדמנות שנקרתה בדרככם; בכל פעם שהרגשתם דחף לומר משהו, חשבתם קודם לכן: "האם המילים הללו הן באמת חיוניות? הרי אני עומד לפני הקב"ה; כדאי לי באמת לפתוח את הפה?" - כעת אתם מוכנים לשבוע מספר שנים - השבוע השני של "וְשׁוּבוּ אֵלַי".

אנחנו מחפשים כעת הזדמנות קלה נוספת, משהו שהוא קרוב מאוד אלינו. ובכן, לאחר שביססת את עצמך כבחור שתקן, אתה תראה שעדיין יש כל כך הרבה שאפשר להשיג, גם כשהפה סגור. הבה נתמקד אפוא על דרך תשובה נוספת שאינה דורשת שום דיבורים. כך תוכלו להמשיך את עבודת השבוע הראשון, ויחד עם זאת להוסיף עבודה נוספת.

בין החיך לחלב

הגמרא (כתובות קיא, ב) מתארת בפנינו עד כמה גדולה היא המצוה לחיך ליהודי אחר. יש פסוק - "וְלִבְּךָ שֹׁפֵטִים מִחֶלֶב" (בראשית מט, יב), מה הפירוש? חז"ל מפרשים את הפסוק על דרך הדרש ומלמדים אותנו יסוד לחיים: "טוב המלבין שיניים לחבירו יותר ממשקהו חלב" - טוב יותר להראות לו את לובן השיניים שלך על ידי חיך מאשר להשקותו כוס חלב. הוי אומר, החיך חשוב לבריאות שלו, יותר מכוס חלב.

בסלבודקה, הסבא זצ"ל היה ממחיש את הענין כך: "הבה נצייר לעצמנו אדם שיושב ברחובה של עיר עם מיכל גדול של חלב, וכל עובר ושב זוכה למצקת מלאה חלב". ציירו לעצמכם דבר כזה; עומד לו יהודי בשעת בוקר על יד בית המדרש עם מיכל חלב וערמת כוסות נייר. כל אחד שעובר על ידו מקבל ממנו כוס חלב. "הנה, קח לך כוס חלב, חינם אין כסף". אין מי שלא יסכים שהאיש הזה מביא תועלת לציבור. אה! כוס חלב לכל עובר ושב! החלב נותן לאדם אנרגיה. הוא מספק תזונה.

כשמישהו ניגש אליך או מעיר איזו הערה, אל תמהר להשיב לו. אמנם היית רוצה לדבר; יש לך אמירה שנונה או תשובה חכמה לענות לו. אבל במקום למהר להשיב, אתה אומר לעצמך: "לא, אני לא אומר את זה, כי אני עומד לפני האלקים". לא תמיד חייבים לענות. אם מישהו אומר לך איזה דבר, האם אתה חייב לענות? אם פרה גועה "מווי" - האם אתה חייב לגעות בחזרה? כלב נובח לכיוונך - חייבים לנבוח חזרה? אז אם מישהו מדבר אליך - אל תענה לו, אלא אם כן הדבר הכרחי. פשוט תקשיב. מי אמר שחייבים תמיד לענות?

ואם אתה אכן חייב לענות - לפעמים מוכרחים לומר משהו - וודא שהמילים שלך יהיו ספורות ומדודות. יש אנשים שהם כמו ברז - הם שופכים החוצה את כל מה שיש להם בפנים. הכל מתפרץ החוצה. אתם יודעים מה זה אומר? זה אומר שהם מסיחים דעת מהשי"ת.

יהודי צריך לזכור תמיד שה' מקשיב תמיד. מי שפותח את פיו ומדבר ללא רסן, זאת אומרת שהוא מרגיש חופשי לנפשו. זה אומר שאין לו אמונה, כי אמונה בה' דורשת שנשמור על הפה סגור. הלא ה' נמצא ממש כאן ושומע כל מה שאנחנו אומרים.

האור הגנוז

כעת תוכלו להבין את מה שכותב הגר"א, מילים שצריכות לשמש 'מוטו' עבורנו: "על כל רגע ורגע שאדם חוסם פיו" - שמעתם? "על כל רגע ורגע!" רגע אחד, שני רגעים, שלושה רגעים; כמה שזה לא יהיה, על כל רגע שהוא חוסם פיו, "זוכה לאור הגנוז שאין כל מלאך ובריה יכולים לשער" - עד כדי כך גדול הוא האור הזה, שזוכה אליו מי שחוסם את פיו.

אז אתם נמצאים כאן היום, ויושבים בשקט לזמן מה - היות ואני מדבר, אין לכם ברירה אלא לשבת בשקט - האם אתם מבינים איזו תועלת גדולה יצאה לכם מכך? על כל רגע ורגע ששמרתם על הפה סגור, אתם זוכים לאור נצחי של אושר גדול בעולם הבא! וזה חוץ ממה שאתם זוכים בעולם הזה! עד כדי כך גדול הוא שכר השתיקה.

"איך זה יתכן?" אתם שואלים. "מה כבר עשיתי - בסך הכל שמרתי על הפה סגור?!" התשובה טמונה במה שקורה במחשבותיך, בסיבה שהביאה לשתיקתך. אתה שותק כי אתה עומד לפני ה'! בכך אתה מראה שאתה מרגיש שהקב"ה נמצא כאן! ה' הוא לא רק מילה בסידור; הוא נמצא כאן, ממש כאן, ולכן אני לא אקשקש, ולא אתן למילים לזרום לי מהפה. כי ה' נמצא פה.

נניח והיום בערב אתה נכנס לביתך, ואמך אומרת לך: "שלום, חיים. נו, היו הרבה אנשים בשיחה הערב?" ובעודך חולף על פניה בדרכך לחדר, אתה עונה לה, מבלי לסובב את הראש: "כן אמא. היה עמוס". זו טעות. כתוב "פנים". כתוב כאן שצריך להסב את הפנים לכיוונה.

כשאת חוזרת הביתה מה"בית יעקב" ואמא עומדת במטבח, נראה לך שראוי לעבור על ידה ולהראות לה רק את האוזן? תראי לה את הפנים, לא את העורף. בשביל זה נתנו לך שרירים בצוואר, כדי שתוכלי לסובב את הראש לכיוונה של אמא, ולהראות לה את פניך.

לא רק בבית. כשאתם עוברים על יד אדם ברחוב, או שאתה עובר על יד חבר בפרוזדור של הישיבה או שאת עוברת ליד חברה בפרוזדור של ה"בית יעקב" והם אומרים לכם שלום, אל תראו להם את הפרופיל שלכם. תפנו להם את הפנים. זו הנקודה הראשונה - "פנים". הוי מקבל כל אדם עם הפנים.

סברא יפה

הנקודה השניה היא "סבר". "סבר" הוא מלשון "סברא" - כלומר, מחשבה וכוונה. להראות את הפנים זה לא מספיק, אם הפנים הללו נטולות כל מבע. לא - הפנים זה רק חלק מהסיפור. חייבת להיות הבעה מסוימת על הפנים, איזו שהיא התעניינות בשני. תראה לו שאתה מתעניין בו.

על הפרצוף חייב להיות "סבר", חייבת להיות מחשבה. פניך צריכות להביע את העובדה שאתה חושב על חברך כאשר אתה מביט בו, שאתה מתעניין בו. לא מספיק לבהות בו, להביט בו במבט אטום - תכניס קצת סברא למבט הזה. כשאתה עומד לחייך לשני, תחשוב על מה שאתה עושה. אתה רוצה להפוך את היום שלו, את החיים שלו, לנעימים יותר, באמצעות מבט ידידותי.

והחלק השלישי בחיוך שלך הוא "יפות" - פנים יפות ונעימות! אם הראית לו את פניך, ואלו פנים מלאות הבעה ומחשבה, אבל ההבעה היא הבעה זועפת - אז מה עשית? צריך להאיר פנים! לשלוח לעברו חיוך זוהר. חיוך מלא מחשבה.

בור ברשות הרבים

כל חיוך, מכל סוג שהוא, נותן חיים לזולת [למרות שבוודאי טוב להקפיד על היגיינת הפה ולחשוף שיניים לבנות כפשוטו...]. היחס החם והידידותי שלך כלפיו נותן לו כל כך הרבה כח, כל כך הרבה שמחה. אתה נותן לו חיוך

בחלב יש סידן, יש ויטמינים. החלב מביא בריאות. הוא נכנס לבן אדם ומשנה אותו.

"אבל", המשיך הסבא, "יש יהודי אחר שעושה דבר עוד יותר גדול מזה. הוא משגר חיוך לבבי לכל עובר ושב. החיוך הזה מועיל לאדם מבחינה פיזית עוד יותר מכוס חלב". "טוב מלבין שיניים לחבירו יותר ממשקהו חלב" - החיוך שהוא מקבל ממך מביא לו יותר בריאות מאשר כוס החלב. זה בונה אותו מבחינה גופנית, יותר מהוויטמינים והסידן, כי זה גם משמח אותו.

המדריך למחייך

אמרו לי בבקשה - האם באמת קשה לחייך? לא כל כך. נכון, יתכן ופניך כבר קיבלו צורה זועפת אחרי כל כך הרבה שנים שבהם לא קיימת את דברי הגמרא האלו. אבל עדיין, זה דבר שלא כל כך קשה לשנות אותו.

וכדי להקל עלינו עוד יותר, חז"ל הדריכו אותנו איך לחייך. כבר אמרתי לכם בעבר שגם דברים קלים דורשים מידה מסוימת של למידה; לא מספיק סתם לדבר במונחים כלליים. וזכינו שחכמינו ז"ל דיברו על הנושא הזה. "שִׁמְאַי אֹמֵר... וְהָיָה מְקַבֵּל אֶת כָּל הָאָדָם פְּנִים יְפוֹת" (אבות א, טו). שמאי אומר לנו כאן מספר מועט של מילים - פחות מעשר במספר - אבל המילים הללו מלאות בידע. אמנם אין ביכולתי להבין את כל העומק הטמון בדברי המשנה, אבל השומעים הקבועים שלי כבר יודעים שלאמרה הזו יש לפחות ארבעה חלקים.

דבר ראשון, כתוב "כל האדם" - כולם. כלומר לא רק האדם שאותו אתה מחבב, זה שמחייך אליך. "כל האדם" כולל גם את הנודניק, זה שאותו אתה לא מחבב. יש אנשים לא כל כך נעימים; לפעמים יש אדם שאוהב לדבר הרבה, ואתה ממחר לנסות להיפטר ממנו. אבל עדיין, חיוך זה משהו שאתה יכול לתת לו. זהו צו התורה - לקבל **כל אדם** בסבר פנים יפות. זוהי אפוא הנקודה הראשונה שצריך לחשוב עליו בשבוע הזה: "כל האדם". כל אדם זכאי לקבל ממך סבר פנים יפות.

הפנים אלי, בבקשה

והנה, במילים "סבר פנים יפות" כלולים שלושה דברים - סבר, פנים ויפות - ולכל אחד מהם יש משמעות נפרדת. נסביר את הדברים.

דבר ראשון - "פנים". צריך להראות לשני את **הפנים**, לא את האוזן. "פנים" פירושו להראות לשני את הפרצוף שלי, לא את הפרופיל.

מוטלת עליכם האחריות להסב את פניכם אליו ולהאיר לו עם חיוך לבבי. תתרגלו את זה עם האשה, או עם מישהו שאתם פוגשים כאן בחוץ, בפרוזדור של בית הכנסת. תתרגלו את זה כל השבוע.

שבוע שלישי - לחשוב

גדר של שתיקה

וכעת אנחנו מגיעים לשבוע השלישי של התוכנית שלנו לאלול. עבדנו על שתיקה, ואז הוספנו סבר פנים יפות. ועכשיו שכולנו שקטים ושמחים, הראש פנוי להשיג דברים גדולים יותר. כך מפרש הרמב"ם את דברי חכמינו ז"ל "סייג לחכמה שתיקה" (אבות ג, יג). אדם שמקשקש מילים כל הזמן, ראשו לא יכול לתפקד כראוי. אבל כעת, שאנחנו שותקים, אנחנו יכולים להתחיל לחשוב עוד יותר על תשובה.

אבל לא לשכוח - אנחנו מחפשים כעת תשובה שהיא "קְרוֹב אֵלֶיךָ" - משהו שקרוב אלינו ושקל לנו לעשות אותו. ולכן אנחנו נלמד כעת כיצד לרומם את המעשים הרגילים והיומיומיים שאנחנו עושים; לא איך להוסיף עוד מעשים, אלא איך לקחת את המעשים שאנחנו עושים בין כה וכה, ולקיים על ידם את הפסוק "וְשׁוּבוּ אֵלַי".

במה התייחדו האבות?

נתחיל עם ציטוט מהמסילת ישרים, בסוף פרק ט"ז, שם הוא עוסק בגדולי ומאורי האומה שחיו בדורות הקדמוניים, שבהם בחר השי"ת. המסילת ישרים עוסק בשאלה החשובה: מדוע בחר ה' באנשים הגדולים הללו, ומה גרם להם למצוא חן בעיניו?

ואכן, זהו נושא שעלינו לחקור אותו. מה היתה הסיבה לאהבתו הגדולה של השי"ת לאברהם אבינו? מדוע ה' כל כך אהב את משה רבינו? אנחנו חושבים שאנחנו יודעים את התשובה. אברהם אבינו ע"ה התנסה בעשרה נסיונות, ועבר את כולם בהצלחה, וכן הלאה. משה רבינו היה עבד נאמן לה', ועבד אותו בכל ליבו. אנחנו חושבים אפוא שאנחנו יודעים מה היתה גדולתם המיוחדת. אבל אנחנו טועים טעות חמורה! איננו מבינים כלל את גדולתם של גדולי עולם אלו.

הסכיתו ושמעו כעת מה אומר המסילת ישרים בנידון. הוא אומר כך: "והנה באמת זהו המבחן שבו נבחנים ונבדלים עובדי ה' עצמם במדרגתם, כי מי שיודע לטהר לבו יותר, הוא המתקרב יותר והאהוב יותר אצלו מידת אביגדור בארץ ישראל".

- וכל העולם שלו נשטף באור בהיר. אין לך מושג מה עשית.

ואין תירוצים. לא משנה אילו מחשבות ודאגות מטרידות אותך - הפרצוף שלך הוא רשות הרבים; זה משפיע על אחרים, וזו האחריות שלך. כך התבטא רבי ישראל סלנטר זצ"ל (הובא ב'נתיבות אור'); הוא סיפר כי בהיותו נער בעיר סלנט, הוא פגש פעם יהודי באחד מידי הסליחות. צריך לדעת שבאותם ימים, הסליחות היו עסק רציני. האיש הזה חזר מאמירת סליחות, ופניו עדיין היו לחות מהדמעות ששפך בתפילתו. וכשרבי ישראל בירך אותו ב"שלוש עלים", האיש הזה בקושי הבחין בו; הוא היה כל כך שקוע במחשבות של תשובה. לפני רגע הוא סיים לשפוך דמעות בתפילתו, והוא בקושי שם לב לנער הצעיר.

כעבור שנים רבות, רבי ישראל הזכיר את הסיפור הזה בכתביו, וכך הוא התבטא: "מה זו אשמתי שאתה ירא שמים?" כלומר, האם עלי לסבול כתוצאה מהיראת שמים שלך? אתם שומעים? מה שיש לך בלב - שישאר שם. גם אם "אבלו בלבו" - יש לך דאגות על הראש, אבל בכל הנוגע לחברך היהודי, המציאות צריכה להיות "צהלתו בפניו" (חובות הלבבות שער הפרישות פ"ד) - עליך להראות התעניינות ושמחה.

יותר ממנהג

בעיני ראיתי זאת. זכיתי להיות במחיצתם של גדולי עולם שקיימו את זה הלכה למעשה. אני זוכר את אחד מרבותי בסלבודקה שהיה כבר איש זקן, ואבלו היה בליבו, כי הוא הרגיש שקיצו הולך וקרוב, וכי הוא לא עשה מספיק בעולם הזה. הוא חישב את חשבון נפשו וראה את כל הדברים הלא טובים שעשה. הוא חשב על כך שבקרוב יהיה עליו לעמוד לפני בית דין של מעלה, והוא חשב על דרכים לתקן את מעשיו. "אבלו בליבו" - מחשבותיו היו מלאות באבל. אבל גם מי שנכנס לחדרו בפתאומיות בזמן שהרהר במחשבותיו, בחשבון נפשו, לא יכול היה לשים לב לכך! הוא היה עובד ה', ולכן הסובבים אותו זכו מצידו לסבר פנים יפות בכל עת.

נקבל על עצמנו שבשבוע הזה נאיר פנים לשני. זוהי חובה המוטלת עלינו! לא מדובר במנהג יפה שמובא בקיצור שולחן ערוך, וגם לא במאמר מוסרי שכתב אחד ממחברי הדור האחרון. זוהי משנה שנאמרה בידי ראשי התנאים: הוי מקבל את כל האדם בסבר פנים יפות.

כשאתם פוגשים מישהו ברחוב, אל תעברו על ידו עם הפנים בקרקע, עם פרצוף מתחמק או עם זווית העין.

זוהי גדלות שנגישה בקלות לכולנו. הרי אנשים מקדישים כל כך הרבה זמן ומאמץ לעשות כל מיני דברים - כל ענייני הבית: בישול, ניקיון, כביסה; משקיעים שעות רבות בעבודת פרך במשרד או במפעל. מי אינו מקדיש שעות רבות בכל שבוע בפעולות גשמיות, בבית ובעסק?!

להידמות לה'

כל אותן שעות, כל אותם חלקים חומריים בחיינו, יכולים בקלות להתרומם באמצעות מחשבותינו. זה לא עולה כסף, ולא כרוך בזה שום מאמץ גופני. "פִּי קָרוֹב אֵלַי הַדָּבָר מְאֹד" - זה כל כך קרוב! "בְּפִי" - באמצעות הפה בלבד "וּבִלְבָבְךָ" - ובאמצעות הלב, "לַעֲשׂוֹתוֹ" - אפשר לעשות את זה.

אמא שמאכילה את בנה, אם היא עושה את זה כמו שהשכנה עושה את זה - גב' דומיניק גם כן מאכילה באהבה את בנה, וכך גם גב' ג'ונס - אז אם גב' ליון או גב' כהן עושות את אותו הדבר בדיוק, הן מחמיצות הזדמנות אדירה - וחבל! אשה יהודיה שתאכיל את בנה ותחשוב על כך שהיא שליחה של מי שפותח את ידו ומשביע לכל חי רצון, וחושבת: "אני פותחת את ידי, אבל אני מרגישה שידי היא כמו ידו של ה', כביכול" - אתם מבינים את משמעות הדבר? בכך היא לוקחת פעולה פשוטה שכולם עושים, מרוממת אותה, והופכת אותה לאחת הצורות הנפלאות ביותר לעבוד את הקב"ה!

תארו לעצמכם קצב שעומד מאחורי הדלפק ומגיש בשר ללקוחותיו. הוא מבזבז הזדמנות כל כך גדולה להשיג גדלות. במקום להשיג גדלות, הוא משיג רק כסף. אם בשעה שהוא עומד שם מאחורי הדלפק הוא היה חושב: "אה, הלואי שהיהודים הללו יהנו מהחיים! שהמשפחות הגדולות והנפלאות הללו יהנו מנתח בשר משובח". די במחשבות הקלות הללו כדי לרומם ולשנות את האיש.

פרו רבו

בכוחם של מחשבות של "לשם שמים" לרומם ולשנות את חיי הנישואין הפשוטים. איש ואשה שמתחתנים - במקום שיעשו כן רק בגלל שהוא רוצה אשה והיא רוצה בעל, אילו היו מוסיפים עוד מחשבות, שבכך הם בונים את עם ישראל, האם אתם מעלים בדעתכם איזה שכר עצום הם יקבלו! תארו לעצמכם דבר כזה! חתן שעומד תחת החופה חייב לחשוב: "אני נושא את כלתי משום שאני

מה זאת אומרת? מבואר במסילת ישרים שגדולתם של התבטאה בעיקר במעשים הגדולים שעליהם נכתב בתורה, לא בפעולות ההרואיות של מסירות נפש, שעליהם אנחנו מרבים לדבר - אלא בפעולות הפשוטות והרגילות, הפעולות היומיומיות, שנעשו מתוך כוונה לעבוד את הקב"ה.

מחשבות של רוממות

כשאברהם אבינו התעסק עם הצאן והבקר - זאת היתה הפרנסה שלו, גידול מקנה - הוא חשב תמיד על עבודת ה'. כאשר אברהם ושרה היו יחד באוהל, כל אחד מהם חשב כיצד לדבר באופן שעצם שיחתם תהווה עבודת ה'. כשהם התיישבו לאכול, הם אכלו עם מחשבה: "כיצד אוכל להביא נחת רוח לקב"ה על ידי אכילתי?"

מי שהיה נוכח במקום, לא היה שומע דבר. אולי הייתם גם שומעים דברים גדולים; אין ספק שכל מילה שנאמרה שם היתה דיבור של אצילות, אבל אף עיתונאי לא יכול היה לדווח על מה שמתחולל בראשם. שום מכשיר הקלטה לא היה יכול להקליט את המתרחש, כי היו אלו מחשבות שעברו בראשם. והמסילת ישרים אומר שכאן היתה מונחת גדלותם - במחשבות הללו. זו היתה אצילותם הנשגבה של הגדולים אשר בארץ - הצורה שבה הם חיו את חייהם הפנימיים, האופן שבו הם חשבו. הם חיו לשם שמים.

עבודה ללא הפסקה

וחז"ל מלמדים אותנו שהגישה הזו, דרך החיים הזו, נוגעת לכל אחד ואחד מאיתנו. "וכל מעשיך יהיו לשם שמים" אומרת המשנה (אבות ב, יב) - והיא מדברת לכולנו.

והנה, הרמב"ם מביא את דברי המשנה, וכותב שיש כאן אמירה מדהים. כאשר אנחנו לומדים את המשנה, אנחנו לא רואים שום דבר יוצא דופן. בוודאי שצריך לעשות הכל לשם שמים - למה לא? אבל הרמב"ם **מתפעל** מדברי המשנה! הוא מתרגש מהאמירה הזו, כי המילים הללו הן הלב של החיים שלנו. כי פירושו של דבר הוא שאפשר לחיות את החיים - את חיי השגרה הרגילים - כעובדי ה'. באפשרותנו לנסות, ככל שביכולתנו, שכל פעולה גשמית שאנחנו עושים, תיעשה כמה שיותר לשם שמים.

1. עי' שמונה פרקים פרק ה' ומורה נבוכים ג, נא.

אתה באמת לא אמיתי עם עצמך. אבל אתה מחנך את עצמך, וכעבור זמן מה הרעיון יתחיל להתיישב על ליבך. אז אל תגלה לאף אחד את הסוד הזה. זה בינך לבין הקב"ה: "ריבונו של עולם, אני עושה את זה בשבילך. הנני אוכל כדי להבריא את הגוף כדי שאוכל לעבוד את ה' - אני אוכל כעת כדי שיהיה לי כח ועוצמה לעבוד את ה'" (עי' שו"ע או"ח סי' רלא). מי שיעשה זאת, הוא כבר גבוה ומרומם יותר מכולם.

האין זו טרגדיה - להיכנס ליום הדין כשמעולם לא חשבת על כך שאתה אוכל לשם שמים?! שאף פעם לא ישנת לשם שמים? אף פעם לא עבדת במשרד לשם שמים?

והטרגדיה העוד יותר גדולה היא שזה לא עולה פרוטה, ולא כרוך בזה שום מאמץ גופני. "כִּי קָרוֹב אֵלֶיךָ הַדְּבָר מְאֹד" - זה כל כך קרוב, "בְּפִיךָ" עם הפה לבד, "וּבְלִבְכֶם" - עם הלב, השכל, "לְעֵשְׂתוֹ". ובגלל שדרך התשובה הזו היא כל כך קלה, הרי שהאחריות המוטלת על האדם לעשות כך היא בלתי נתפסת.

שבוע רביעי - לפחד

חובת היראה

וכעת אנחנו מגיעים לשבוע הרביעי, השבוע האחרון לפני ראש השנה. זאת אומרת שיום הדין קרב ובא, כך שהגיע הזמן להתחיל לפחד - ללמוד יראת שמים.

אמנם אני מודע לעובדה שכיום הרבנים לא רוצים לדבר מדי הרבה על יראה מה' - הכל זה רק אהבה ושמחה, ואין ממה לירא - אבל פה אנחנו אוהבים לומר את האמת, והאמת היא שיש מצוה מן התורה ללמוד לפחד מה' בכל עת.

זו לא סתם מצוה, זוהי פסגת ההצלחה! למי שזוכר - כאשר רצה הקב"ה לשבח את אברהם אבינו לאחר שעמד בהצלחה בניסיון העשירי שה' הציב בפניו, ניסיון העקידה - מה אמר עליו הקב"ה? איזה תואר הוא נתן לו? הוא אמר: "עֲתָה יִדְעֵתִי כִּי יִרְא אֱלֹקִים אֶתָּה" (בראשית כב, יב). יראת שמים - זהו ההישג החשוב ביותר שיש.

אז איך אפשר לחיות את החיים בלי לפחד מה'? אז אוהבים אידישקייט - טוב מאוד. אוהבים את המצוות ומתלהבים מהם - מצוין. אולי אפילו אוהבים ללמוד תורה - הכל טוב ויפה. אבל איפה היראה? מה עם לפחד מה'?

רוצה לגדל דור של עובדי ה'". כמובן שהוא אינו יכול לשתף את כלתו בתחושות אלו, כי היא תרגיש שזה גוזל ממנה חלק מהקשר ביניהם, אבל זוהי האמת, וזה מה ששניהם צריכים לחשוב. וזה מה שהם יכולים וצריכים לחשוב כל הזמן, גם שנים רבות לאחר החתונה. זה הופך את ימי השגרה של הנישואין, לעבודת ה' במדרגות נשגבות ביותר.

מדוע שכל ילד שנולד וגדל בתוך המשפחה לא ישקף כוונות אציליות? המשפחה הרי תגדל באופן טבעי - מדובר באנשים ירא שמים, שיגדלו משפחות גדולות. אבל למה שגידול המשפחה יתפתח מאליו, בטעות? זו הרי טרגדיה! אני לא מדבר כעת על מספר הילדים - הם יוולדו בכל מקרה, אבל מדוע שהריונם, לידתם וגידולם יהיה כמו של תינוקות נכרים?

הרי גם הגוים עובדים; בכל העולם כולו אנשים עובדים וחיים ומפרנסים את ילדיהם ומחנכים אותם. האיטלקים גם כן רוצים נחת מהילדים, וכך גם הפורטו-ריקנים. אבל כשהיהודים משתוקקים לנחת מהילדים לא מתוך מניעים אנוכיים, אלו הם כבר חיים מסוג חדש לגמרי. אמנם זה טבעי שתמצא את טובת עצמך, אבל אם תצליח להוסיף למניעים האנוכיים האלו עוד מחשבה ש"אני עושה את זה בשביל השי"ת", זו התשובה הגדולה ביותר שתוכל לעשות.

אכילה נכונה

הנושא הזה הוא כל כך חשוב, וראוי היה לנו להמשיך ולדבר עליו במשך שעות, תוך מתן דוגמאות כיצד ליישם אותו. כי כל חלקי החיים משתנים בעקבות כך; כל פעולה ועיסוק הופכים למעשה אצילי. אפילו אכילה הופכת לתשובה. לדוגמה, אם אכלתם משהו לפני שבאתם לשמוע את השיחה, פירושו של דבר הוא שאכלתם כדי להתקרב עוד קצת לה'.

לא חשבתם על זה? זה בסדר, כי אני בטוח שאתם תאכלו שוב. היום, כשתחזרו הביתה, אם עוד לא אכלתם ואתם עומדים לאכול ארוחת ערב, כשאתם מתיישבים על יד השולחן, יהיה זה רעיון לא רע לא לסמוך רק על המחשבות, אלא אף לומר בפה: "הנני אוכל כדי להבריא את הגוף כדי שאוכל לעבוד את ה'".

לא כדאי שאשתך תשמע, כי היא עלולה לטעון שאתה לא אמיתי עם עצמך. "חיים!" היא תאמר, "את מי אתה מרמה? אתה אוכל כי יש לך תאבון גדול". והיא צודקת,

מי שחושב שזה לא נוגע אליו, הקב"ה אומר: "מה זאת אומרת?! אני אומר לך שזה נוגע אליך, ואתה אומר שזה לא?! אני מבזבז את המשאבים שלי בגללך! אני הורג את האנשים הללו כדי שאתה תלמד מהם, ואתה אומר שזה לא נוגע אליך?!" זו תביעה גדולה עלינו: "תראו מה שאני עושה! מעשה ידי טובעים בים, אני הורג בני אדם, אנשים בעלי משפחות, ואתם מבזבזים את ההזדמנות שאני מעניק לכם?! אתם לא מנצלים את זה כדי לפחד ממני יותר ויותר?!"

"אילו הייתי שם..."

זאת אומרת שאם אתם קוראים שיש בצורת בהודו ואנשים מתים מרעב, זה אמור לגרום לכם להיות יותר יראי שמים! "אוי, אילו הייתי שם, איזה נורא זה היה! ואם ה' ירצה בכך, חלילה, הוא יכול לגרום לזה לקרות גם כאן, בניו יורק". אל תחשבו שזה לא יכול לקרות! זו הסיבה שהם מתים, כדי לגרום לנו לפחד מגבורת ה'.

זהו פסוק שכל אחד מכיר: "הַיֵּסֶר גֹּזֵם הַלֵּא יוֹכִיחַ" - אם הקב"ה שולח יסורים על הגוים, האם הוא לא מראה לנו משהו? "הַמְלִיץ אֶתְּךָ דַּעַת" - הוא מלמד אותנו דעת, מלמד אותנו לפחד (תהילים צד, י).

לקב"ה יש את התוכניות והחשבונות שלו, וכל מה שהוא עושה לאומות העולם נעשה במשפט, אבל עיקר כוונתו היא ללמד אותנו איך לירא ממנו. ולכן, בכל פעם שאנחנו שומעים אודות אירוע שאירע בעולם, אל לנו לומר: "זה בכלל לא קשור אלי. זה מעניין, אבל מה זה נוגע אלי?" כי זה קשור אליך מאוד.

לא להתחמק

דוגמא נוספת - מטוס של חברת "פן אם" התרסק על 300 נוסעיו אל תוך האוקיינוס השקט. מה אומר הכסיל? "נו טוב, על פי רוב מטוסים לא מתרסקים, אז אני לא צריך לחשוב על הנושא". או: "בין כה וכה אני אף פעם לא טס. אני נוסע באוטובוסים ורכבות, לא במטוסים". ואם הוא שומע על תאונת אוטובוס? "אה, זה קרה באיזו שכונה מרוחקת. אני אף פעם לא מבקר שם". אין סוף לתירוצים שאפשר להמציא כדי להתחמק מההזדמנות ללמוד.

אך זוהי טעות איומה. אתה לא מנצל את ההתרסקות הזאת. הטרגדיה הזו אירעה עבורך, כדי להזכיר לך ללמוד יראת ה'. אין איש יודע מתי תפגע בו מידת הדין ח"ו. אדם אורז מזוודה, כולו עליז ושמח לקראת הטיול שהוא עומד לצאת אליו, והוא אינו יודע שהוא הולך לקראת הוצאתו להורג. ולכן, עלינו להיות מוכנים תמיד עם יראת ה' עלינו

ללמוד לפחד מה' תמיד זו מצוה מן התורה, וחייב גדול מאוד שמוטל עלינו. לא רק יראת כבוד - אלא יראה **אמיתית, לפחד** באמת מה'. לפחד ממה שעלול לקרות חס ושלום; לפחד ממה שה' עלול לעשות, ממה שהוא עלול לגזור עלינו בשנה הקרובה או בשנים הבאות.

כמה שיותר, יותר טוב

ולכן אין ספק שלפחות פעם אחת לפני ראש השנה, אנחנו יכולים קצת לנסות להפוך ליראי שמים. זהו חלק חשוב ביותר של התשובה - ללמוד ולחנך את עצמנו לחיות תמיד עם יראת שמים בליבנו. לכל אחד צריך להיות לכל הפחות קצת יראה מה' כאשר הוא עומד לפני הדין הגדול, ולכן גם אם הכל הולך חלק, גם אם אנחנו נוהגים כשורה ומקיימים את כל התורה כולה, עדיין מוטל עלינו להכניס יראת שמים לליבנו.

אכן, לומר את המילים "לפחד מה'" ותו לא - אין לכך הרבה משמעות. אנחנו מחפשים דרך שהיא "קרוב אֵלֶיךָ" - משהו שנוכל לתפוס בידינו ולהפוך לחלק מחיינו; משהו שנוכל לעשות מבלי להוסיף עוד התחייבויות, ושכל זאת יחשב תשובה גדולה.

הבה ניקח אם כן מספר דוגמאות, שכדאי לנו לעשות בהם כמה שיותר שימוש במהלך השבוע שלפני ראש השנה. כמובן שברגע שתתרגלו לזה, תוכלו להמשיך עם זה הלאה גם לשנה הבאה - למה לא? הרי כמה שיותר יראת ה' זה יותר טוב. אז הבה נתחיל.

חדשות מרואנדה

נניח שאתם קוראים עיתון; כמובן שלקראת עיתון זה בזבז זמן, אבל לפעמים אתם עוברים על יד פח אשפה ומרימים עיתון, ורואים שבמדינת רואנדה, שזה איפה שהוא באפריקה, אלפי ילדים מתים מרעב ומחלות. אלפי אלפים! והם עסוקים כל הזמן בלהילחם אחד עם השני. אנשים רבים נהרגו על ידי שבטים מקומיים שביקשו לשלוט עליהם.

ובכן, אז מה? את מי זה מעניין? מי בכלל חושב על דברים כאלה? אז אי שם באפריקה השבטים הורגים אחד את השני - מה זה נוגע אלי? התשובה היא, שזה נוגע אליך ביותר! מאיפה אני יודע? זה גמרא ביבמות (סג, א): "אין פורענות באה לעולם אלא בשביל ישראל", ופירש רש"י: "ליראם, כדי שיחזרו בתשובה". זו אחת הסיבות המרכזיות שדברים מתרחשים בעולם הזה.

רעיון טוב לומר ככה. ואם עוברים על יד בית הלוויות, צריך לומר: "ברוך ה', איזה תענוג זה להיות בחוץ". אבל בזמן צריך לנצל את ההזדמנות הזו כדי לחשוב: "עלי לפחד מה".

כשאתה עובר על יד מרכז רפואי ואתה רואה את השלטים עם רשימת המומחים שמקבלים במרפאה - יש שם מומחה למחלות בשרירי הלסת; ידעת בכלל שיש צורך במומחה לזה? כן, כשמשהו מסתבך בשרירי הלסת, החולה חווה יסורי תופת, והוא זקוק למומחה בתחום.

יש מומחים במחלות מעיים ומומחים במחלות לב. יש שם רשימה ארוכה, וכדאי לקרוא את כולה, כדי לקבל מזה יראת שמים.

להישאר בחוץ

חישובו על כל המחלות שמהן אנשים סובלים; יש שם במרפאה הרבה לקוחות - אכן כן! כשעוברים על יד בית החולים, בנוסף לתפילה שאתם נושאים עבור כל חולי ישראל שמאושפזים שם, אל תשכחו לקנות עוד יראת שמים. גם אותו חולה ששוכב כעת בבית החולים, פעם התהלך בחוץ כאחד האדם, בלי לחשוב שהוא יכנס לשם אי פעם. אז תפחד!

ואם אכן תתחיל לנצל את בית החולים כדי ללמוד יראת שמים, ותמשיך לעשות כן, לא תצטרך להיכנס לשם. תוכל להישאר בחוץ, כי אתה לומד את הלקחים לפני שהם פוגעים קרוב לבית.

זו הדרך הטובה ביותר לסיים את האלול, עם יראת שמים. "רְאֵשִׁית חֶקְמָה יִרְאַת ה'" (תהילים קיא, י) - זהו הענין הראשון, הענין המובחר ביותר, לקחת איתנו לשנה החדשה. אתה רוצה חיים? אתה רוצה בריאות? אתה רוצה שהשנה הבאה עלינו לטובה תהיה מלאה באושר, הצלחה ובריאות איתנה? אז תפחד מה!

סוף דבר

תוכנית מעשית וברורה

וכאן אנחנו חוזרים לדברי הפסוק: "כִּי הַמִּצְוָה הַזֹּאת אֲשֶׁר אֶנְכִי מִצְוֶה הַיּוֹם" - מצות התשובה, "לא בְּשִׁמְיִם הוּא" - לא צריך לעלות לשמים כדי להגיע לזה. זה לא כל כך קשה. "וְלֹא מֵעֶבֶר לַיָּם הוּא" - לא צריך לנסוע לארץ ישראל, לבקר בכותל המערבי, כדי לחזור בתשובה. לא צריך ללכת לשום מקום. זה נמצא ממש כאן. אֲנִי הָאֵלִים זֶה

לחשוב בכל עת: "מי יודע מה עלול לקרות לי בגלל העבירות שלי?"

לקב"ה יש דרכים להוציא לפועל את העונשים שהוא פוסק. יש תאונות דרכים ל"ע! אדם חוצה את הכביש, ורכבים מגיעים מכל עבר. פתאום רכב מגיח מעבר לפינה, והוא נוסע מהר מדי מכדי לעצור. אין דרך למנוע את התאונה. מאוחר מדי. צריך לפחד!

אז השבוע, כשאתם הולכים ברחוב, אמרו: "ריבוננו של עולם! אנא עזור לי לחזור הביתה בשלום! אני מפחד. אני מבטיח שכשאגיע הביתה, לא אדבר אל אשתי כפי שדיברתי אליה היום בבוקר. אני לא אתחצף לאמא שלי כפי שעשיתי אמש. מכאן והלאה אהיה ילד טוב".

מחלות עם תכלית

כי הדברים האלה קורים באופן פתאומי, והם קורים כל הזמן. בכל יום יש תאונות שמתרחשות בבתים. ולכן צריך ללמוד לפחד מה' - לא לחיות ביראה מפני מה שעלול לקרות, אלא **לחיות ביראת מה'**, שיכול לעשות כל דבר.

האם איננו שומעים חדשות לבקרים אודות אנשים שחלו במחלות קשות ל"ע? רש"י (פסחים נא, א) מסביר שהתכלית של המחלות היא להכניע את ליבנו, על מנת שנחזור בתשובה. פתאום אחד התאים בגוף האדם מתחיל להשתולל. אף אחד אינו יכול להיות בטוח שדבר כזה לא יקרה אצלו ח"ו. מחלות צריכות לגרום לנו לפחד מה'.

לא רק מחלות אצלנו חלילה, אלא אף מחלות אצל אחרים. מכל עבר אנחנו רואים אנשים שחולים בכל מיני מחלות, מחלות שהם מעולם לא ציפו שיחלו בהן. יכול להיות נער צעיר בן ארבע עשרה, בריא לחלוטין, שמתכוון לחיות חיים ארוכים ומאושרים, ופתאום הוא סובל מכאב מסוים בצוואר, והוא נלקח לבית החולים, שם מגלים שהוא חולה בלוקמיה ר"ל. לוקמיה! "אי אי אי!" הוא אומר. "מדוע זה קרה לי?"

כששומעים סיפור כזה, צריכים לפחד! מדוע זה לא קרה לך חלילה? זו מחשבה מפחידה, מחשבה של מוות, והיא צריכה לגרום לך לפחד מה'. "לְפָנָיו יִכְרְעוּ כָּל יוֹרְדֵי עֶפְרָ" (תהילים כב, ל). כל אחד יודע שיום אחד הוא ימות ויקבר, ולכן אנחנו צריכים לפחד מה'. אימת המוות צריכה לגרום לכולם לפחד.

רשימה של יראת שמים

כשאתם עוברים על יד בית קברות, אל תגידו רק "ברוך ה' שאני נמצא בצד הזה של הגדר". למרות שזה דוקא

תשובה:

אני רוצה להסביר לכם משהו. בימי קדם - ו'קדם' פירושו לפני מאה שנה - כשבירכו את ראש חודש אלול, אנשים רעדו. כן, כן, ברגע שהזכירו את אלול, רעדו. וזאת משום שבאותם ימים יהודים חיו עם אמונה. צריך לדעת שהיום, למרות שיש לנו יהודים אדוקים ביותר, אבל אנחנו ספוגים באפיקורסות של העולם שבחוץ. כל כך הרבה אנשים, יהודים שומרי תורה ומצוות, הם למעשה אפיקורסים, מתחת לפני השטח ממש.

הראש שלנו מלא באווירה שנושבת מהרחוב, וצריך לעמוד קשה כדי להילחם בהשפעה הזו. צריך לעבוד על זה קשה. פעם, לפני מאה שנה, יהודים לא באו במגע משמעותי עם הגויים. הם אמנם עשו איתם עסקים, קנו מהם ומכרו להם, אבל נראה לכם שהם קראו ספרות של הגויים? בשום פנים ואופן לא.

אבל כאן אנחנו ניצבים בפני גזירה, כי הילדים שלנו חייבים לקרוא ספרים באנגלית בבתי הספר, וצריך לדעת שספרים באנגלית, גם אם הם לא מלאים בכפירה, הם עדיין ספרים של גויים, וגם הספרות הטובה ביותר של הגויים היא בעלת השפעה מזיקה. הם נכנסים לתוך הראש של ילדינו, וגם אל הראשים שלנו.

לכן אנחנו מבקשים מהשי"ת: "ריבונו של עולם, קבצנו והצילנו מן הגויים" - עזור לנו להשתחרר מהם. אנחנו רוצים להתקבץ שוב יחד, ולחיות כפי שיהודים צריכים לחיות, ללא כל השפעה זרה.

אז מה השאלה כאן בכלל?! ברור שאנחנו רחוקים מאוד מהאופן שבו היו ניגשים אבותינו אל חודש אלול, כי אנחנו רחוקים מאוד מהאמונה. כמו שאמר פעם המשגיח רבי ירוחם ממיר זצ"ל, לפני כשמונים שנה. הוא אמר: "איננו מסוגלים להבין את גדלותן של הסבתא רבה שלנו". לא הסבא רבה; הסבתא רבה! היתה להם כזו יראת שמים, שאפילו רבי ירוחם בעצמו לא זכה להרגיש. ההשפעה של העולם שבחוץ החלה לחלחל פנימה. זה היה תהליך הדרגתי, אבל זה התחיל לחדור פנימה. וכך הבית היהודי החל להרקיב.

ולמרות שכיום יש תנועה גדולה של חזרה בתשובה ב"ה, עלינו לעשות פעולה גדולה של תשובה פנימית. כדי ליצור ראש המעוצב על פי התורה נדרשת עבודה; צריך להשקיע ולהשתנות! עלינו לעבוד קשה כדי לזכות לחלק מאותה גדלות שהיתה לסבתא רבה ולסבא רבה שלנו. הרחוב היהודי היה ממש ספוג ביראת שמים. אין לנו בכלל מושג איך זה היה ללכת ברחוב יהודי.

נמצא בתוכך. "פִּי קָרוֹב אֵלַיךְ הַדָּבָר מְאֹד בְּפִיךָ וּבְלִבְךָ לַעֲשׂוֹתוֹ".

כל מה שצריך לעשות זה להחליט שאנחנו מוכנים לעבוד את ה' בדרכים אלו. לא נדרשים מאיתנו מאמצים עילאיים, וגם לא הוצאות כבדות או מסירות נפש.

אבל כן צריך שיהיו לפחות כמה עניינים מסוימים שעליהם נעבוד. זה חייב להיות "דבר שיש בו ממש" - תוכנית ברורה, שניתן לממש אותה בידים.

תפסת מועט - תפסת

מי שאומר אמירה כללית: "בשנה הקרובה אני אהיה טוב" - אמנם זה עדיף מכלום, אבל זה לא עדיף בהרבה. דיבורים כלליים כמעט ואינם שווים דבר, כי "תפסת מרובה לא תפסת" - מי שמנסה לתפוס מדי הרבה בבת אחת, בסוף הוא לא יתפוס כלום. לעומת זאת, מי שמגדיר דבר ברור, או אז הוא יוכל להוציא את תוכניותיו אל הפועל. "תפסת מועט תפסת" - מי שתופס קצת בכל פעם, יצליח לשמור על זה.

אבל "תפסת" פירושו **שתופסים** את זה. אוחזים במעט הזה בצורה איתנה. ועל זה אנחנו מדברים היום - ארבע דרכים לקיים "'שׁוֹבוּ אֶל ה' שאותם נוכל לתפוס ביד, ולא להרפות את אחיזתנו. ומי שיקח את הרעיונות ששמע כאן ויתחיל לבצע אותם, זוהי התשובה שאותה רוצה השי"ת יותר מכל. זה נקרא לשוב אל ה'.

וגם אם יש עוד הרבה דברים שהייתם צריכים לעשות ואתם עדיין לא עושים, אבל לפחות יש מספר דברים שאותם אתם כן עושים. ה' יראה שאתם צועדים בכיוון הנכון. ומי שצועד בכיוון הנכון, אזי "הבא ליטרה מסייעין אותו" (מנחות כט, ב). אתם תזכו לסייעתא דשמיא לעשות עוד ועוד, ותחיו עוד שנים רבות בשמחה ובהצלחה בעבודת הבורא.

שאלה:

מדוע בישיבות באירופה, ואפילו אצל בעלי הבתים, היתה קיימת באלול תחושה אמיתית של אימת הדין, בעוד שכאן באמריקה אנחנו לא מוצאים שקיימת תחושה כזאת? האם האידישקייט שלנו פחותה מכפי שהיה באירופה?

